

JASACHY GMINY ORMIAN LWOWSKICH

za lata 1598—1638

w języku ormiańsko-kipczackim
w opracowaniu
Krzysztofa Stopki

Pomniki
dziejowe
Ormian
polskich

2

**JASACHY
GMINY
ORMIAN
LWOWSKICH**

**za lata 1598-1638
w języku ormiańsko-kipczackim**

FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH

POMNIKI DZIEJOWE ORMIAN POLSKICH

2

**JASACHY
GMINY
ORMIAN
LWOWSKICH
za lata 1598–1638
w języku
ormiańsko-kipczackim
w opracowaniu
Krzysztofa Stopki**

Kraków 2020

Redaktor naukowy
Andrzej A. Zięba

© Copyright by Krzysztof Stopka 2020
© Copyright by Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich

Recenzent
Ewa Siemienieć-Gołaś

Indeksy
Krzysztof Zięba

ISBN 978-83-953439-1-9 [druk]
ISBN 978-83-953439-2-6 [online, pdf]

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017-2022
nr projektu 22H 16 0433 84

**NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI**

Publikacja ukazuje się z cyfrową wersją źródła na płycie CD

Wydawca

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: akademicka@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA
ORMIAN POLSKICH
ul. Zgoda 4/16, 00-018 Warszawa
tel. 22 243 18 42
e-mail: fundacja@ormianie.pl
www.dziedzictwo.ormianie.pl

FUNDACJA
KULTURY
I DZIEDZICTWA
ORMIAN POLSKICH

Spis treści

WSTĘP.....	7
1. Rękopis i jego pochodzenie.....	7
2. Opis rękopisu.....	10
3. Pisarze rękopisu.....	11
4. Sposoby datowania.....	19
5. Zawartość rękopisu.....	21
6. Uwagi edytorskie.....	25
7. Podziękowania.....	26
TEKST	27
PRZEKŁAD.....	311
INDEKS NAZWISK	579
INDEKS GEOGRAFICZNY.....	669

FAKSYMILE RĘKOPISU n° 452
ze zbiorów OO. Mechitarystów w Wiedniu
znajduje się w pliku PDF na dołączonej płycie CD

Wstęp

1. Rękopis i jego pochodzenie

Przygotowany do druku rękopis o sygnaturze 452 z Biblioteki Klasztoru Mechitarystów w Wiedniu ma istotne znaczenie dla poznania dziejów Ormian polskich. Zawiera rachunki gminy ormiańskiej ze Lwowa z lat 1598-1638, sporządzone niemal wyłącznie w etnolekcie kipczackim w okresie największej prosperity Ormian w tym mieście.

Założenie osobnej księgi rachunkowej było ważnym etapem rozwoju kancelarii gminnej. Od 1464 roku prowadzona była przez starszych gminy księga, w której protokołowano posiedzenia Rady Starszych (kipcz.: *ketchojalych*) i sądu duchownego (kipcz.: *kahanalch*, *duchowni tora*). Osobno spisywano kontrakty przedmażeńskie (orm.: *krorenki*/kroronki; pol. *krórąki*) i testamenty (orm.: *diatiki*)¹. Dopiero w 1598 roku założono trzeci typ ksiąg kancelaryjnych, w których notowano uchwały w sprawach podatkowych i ich wykonanie, a także różnego rodzaju wydatki gminy. Wszystkie księgi były przechowywane w rezydencji starszych przy katedrze, w tak zwanym *chucu* ².

W opisie katalogowym rękopisu 452, sporządzonym przed laty przez o. Hagona Dasziana, mechitarystę wiedeńskiego, czytamy, że jego właścicielem był m.in. lwowski arcybiskup Mikołaj Torosowicz, twórca unii kościelnej Ormian polskich ze Stolicą Apostolską. Nie jest to wprawdzie niemożliwe dla okresu po 1653 roku, gdy nastąpiło pojednanie między tym hierarchą a sprzeciwiają-

¹ Bibliothek des Mechitharistenklosters, Wien (dalej: BMW): sygn. 441, 447; Biblioteca dei Padri Mechitaristi di San Lazzaro, Venezia (dalej: BMV): sygn. 1788. Por. K. Stopka, *Języki osławiane pismem. Alografia kipczacko-ormiańska i polsko-ormiańska w kulturze dawnej Polski*, Kraków 2013, s. 66.

² Orm.: խնդ (pokój, cela, mieszkanie).

cymi się unii wiernymi, lecz mało prawdopodobne. Podstawą przypuszczenia o. Dasziana była zapewne zapiska na oprawie rękopisu, w której pojawia się imię arcybiskupa. Trzeba jednak zauważyć, że przed tym imieniem widnieje słowo *czij*, to jest „niegodziwy”, „zuchwały”, „pseudo”, „fałszywy”. Nie należy zatem łączyć rękopisu z kancelarią arcybiskupa. Prowadzili księgę, a więc i posiadali ją w swej kancelarii (archiwum), starsi lwowscy, zwani później sędziami nacji ormiańskiej. Gdy Lwów dostał się Austrii po pierwszym rozbiórce Polski (1772) i nowa władza nakazała likwidację samorządu ormiańskiego (1784) księga trafiła do księgozbioru erygowanej w 1803 roku kapituły ormiańskokatolickiej. W 1895 roku została przekazana przez mechitarystę Bartłomieja Kosteckiego do biblioteki jego macierzystego klasztoru w Wiedniu.

Ofiarodawca urodził się w Tyśmienicy, w ormiańskiej rodzinie Ignacego Jakuba i Anny (z domu Zubaczewskiej) Kosteckich. Podczas chrztu i bierzmowania 13 października 1846 roku otrzymał imiona Kajetan Antoni³. W dniu 11 kwietnia 1859 roku wstąpił do klasztoru mechitarystów w Wiedniu, gdzie przy profesji zakonnej w 1862 roku przyjął imię Bartłomiej (orm.: *Bartoghimeos*). Studiował następnie filozofię i teologię, 23 grudnia 1866 roku został wyświęcony na kapłana, a 19 września 1874 roku otrzymał godność wardape-ta, to jest doktora teologii. W 1879 roku za zgodą władz zakonnych powrócił do ormiańskiej archidiecezji lwowskiej i został wikariuszem katedralnym. Od 1882 roku był proboszczem w Brzeżanach i administratorem parafii w Tyśmienicy. Odbudował tam w 1886 roku kościół parafialny pw. św. Kajetana w miejscu starego, spalonego dwadzieścia lat wcześniej. Był radcą honorowym konsystorza ormiańskiego we Lwowie. W 1895 roku powrócił do Wiednia, gdzie zmarł 15 września 1922 roku⁴.

Nie wiadomo, gdzie o. Kostecki znalazł rękopis księgi rachunkowej. Wiele wskazuje na to, że w lwowskim archiwum kapituły ormiańskiej. Nie wyszcze-

³ Wirtualne Archiwum Polskich Ormian: Księga urodzeń (chrztów) parafii ormiańskokatolickiej w Tyśmienicy (www.archiwum.ormianie.pl/archiwumk.php).

⁴ U. Դաւթեան [A. Dawtian], *Լեւուստանի հայոց եկեղեցականները* (Ormianscy kapłani w Polsce), „Handes Amsorya”, 1894, oqnuunu / sierpień, s. 249; T. Zaleski, *Słownik biograficzny duchownych ormiańskich w Polsce*, Kraków 2001, s. 64-65 (błędna data urodzenia i śmierci); idem, *Biskup ormiański Izaak Isakowicz „Złotousty”*, Kraków 2001, s. 68-69; P. Mnacakanian, *Sprawozdanie z poszukiwań polono-armeniców w Wiedniu. Krótki zarys historii Kongregacji Mechitarystów*, „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego”, 2011, nr 66/67, s. 76-77; eadem, *Kultura języka ormiańskiego w dawnej Polsce*, praca doktorska, Kraków 2015, s. 216-217, 220.

gólnił go wprawdzie o. Sadok Barącz w spisie rękopisów tejże kapituły, ogłoszonym drukiem w 1853 roku, ale może krył się on wśród jego kategorii ksiąg kilkunastu „różnej objętości po ormiańsku napisanych [...] nie mających prawie żadnej historycznej wartości”⁵. Z opisu innych rękopisów mechitarystów wiedeńskich wiadomo bowiem, że w 1879 roku, czyli zaraz po przyjeździe o. Kosteckiego z Wiednia do Lwowa, w jego posiadanie trafiły cztery rękopisy, które „odnalazł” w tym mieście⁶. We wspomnianym spisie o. Baracza⁷ znajdujemy martyrologium (*hajsmawurk*) z 1603 roku⁸ i księgę kroraków z lat 1643-1669⁹, które na pewno Kostecki posłał do Wiednia. Inny z rękopisów kapitulnych, jako dar arcybiskupa Grzegorza Romaszkana, wyekspediował z Tyśmienicy do Wiednia w październiku 1894 roku¹⁰. W sumie w Wiedniu w 1895 roku – być może w związku z powrotem o. Kosteckiego do tego miasta na stałe – znalazły się 22 rękopisy lwowskie¹¹. W tym samym roku do wiedeńskiej biblioteki klasztornej trafiło ponad 40 rękopisów od lwowskiego arcybiskupa ormiańskokatolickiego Izaaka Isakowicza, które prawdopodobnie też Kostecki posłał lub przywiózł ze sobą. Czy rzeczywiście wszystkie były darami, trudno dziś stwierdzić¹².

⁵ S. Barącz, *O rękopismach kapituły ormiańskiej lwowskiej*, „Dziennik Literacki” 1853, nr 34, s. 265.

⁶ BMW: sygn. 311 (słownik ormiańsko-kipczacki), sygn. 468 (kipczacka wersja statutow prawa ormiańskiego z Kamieńca Podolskiego z 1575 roku), sygn. 486 (sztuka teatralna na temat męczeństwa św. Hripsime z 1668 roku), sygn. 525 (breviarz i modlitewnik w języku kipczackim).

⁷ S. Barącz, *op. cit.*, s. 265.

⁸ Obecnie w BMW: sygn. 437.

⁹ BMW: sygn. 447.

¹⁰ BMW: sygn. 500 (katechizm z 1802 roku). W październiku 1894 roku Kostecki posłał też rękopiśmienny słownik kipczacki (sygn. 315), amulet otrzymany od lekarza Teodora Bohosiewicza ze Stanisławowa (sygn. 443), statuty kamienieckie z 1575 (sygn. 468), elementarz / katechizm / modlitewnik, dar nauczyciela z Tyśmienicy Grzegorza Moszoro (sygn. 488), breviarz i modlitewnik (sygn. 525) oraz modlitewnik, dar Stefanowicza z Puźnik (sygn. 548).

¹¹ W tej liczbie był też rękopis o sygn. 446, opublikowany w serii: *Pomniki dziejowe Ormian polskich*, 1, *Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564-1608 w języku ormiańsko-kipczackim*, oprac. E. Tryjarski, Kraków 2017.

¹² F. Macler, *Rapport sur une mission scientifique en Galicie et en Bukovine*, „Revue des Etudes arméniennes” 1927, nr 7, s. 97 (w przypisach); T. Mańkowski, *Archiwum lwowskiej katedry ormiańskiej*, „Archeion”, 1932, nr 10, s. 5-6; P. Mnacakanian, *Sprawozdanie z poszukiwań*, *op. cit.*, s. 71-77.

**Pomniki
dziejowe
Ormian
polskich**

2

FUNDACJA
KULTURY
I DZIEDZICTWA
ORMIAN POLSKICH

<https://akademicka.pl/>

ISBN 978-83-953439-1-9

9 788395 343919

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI